

PREZIDENT TA'LIM MUASSASALARI AGENTLIGI

ADABIYOT

9

sinf

9-sinf o'quvchilari uchun darslik

Birinchi qism

O'zbekiston Respublikasi Prezident ta'lim muassasalari
agentligi tomonidan tasdiqlangan

Toshkent - 2022

UO'K 821.512.133.09(075)
KBK 83.3(5O')ya72
A 29

Tuzuvchi-mualliflar:

J. Nurmuhammadov, S. Qambarova, O. Olimjanov,
M. Yuldasheva, S. Inomjonova.

Mas'ul muharrir:

Q. Husanboyeva – pedagogika fanlari doktori, professor.

Taqrizchilar:

Yu. Do'smatova – Olmazor tumanidagi ixtisoslashtirilgan maktabning
oliy toifali ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi
O'. Ro'ziyeva – Halima Xudoyberdiyeva nomidagi ijod maktabining
oliy toifali ona tili va adabiyot o'qituvchisi
Sh. Hamidova – Muhammad Yusuf nomidagi ijod maktabining
oliy toifali ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi.

Ta'lim bo'yicha xalqaro ekspert:

Mishel Gadi

9-sinf adabiyot darsligini yozishda xalqaro va milliy adabiy ta'limning ilg'or tajribalariga tayanilgan bo'lib, adabiyotning san'at sifatidagi ahamiyatini oshirish maqsadida asarning kino, tasviriy san'at, teatr, radio talqinlari ham darslikda aks etgan. Bu orqali o'quvchilar bir asarni turfa yondashuvlar asosida o'rganadi.

Shuningdek, har bir mavzu o'quvchining mustaqil o'zlashtirishi, erkin tahlil qilishi, topshiriqlar ustida kichik tadqiqot olib borishiga moslashtirilgan. Darslikda o'quvchilar ijodkorligini, tanqidiy-ijodiy fikrlashini, badiiy tafakkurini rivojlantirishga qaratilgan savol-topshiriqlar aks etgan. Qolaversa, o'quvchilar badiiy asarlarni ma'lum parchalar asosida emas, balki to'liq mutolaa qilishi ko'zda tutilgan bo'lib, asarning darslikda aks etmagan, mustaqil mutolaaga mo'ljallangan qismlariga qiziqtirish va diqqatni oshirish maqsadida "Xatcho'p" rukni ishlab chiqilgan.

Darslik tuzilish jihatdan ikki qismdan: birinchi qism I – II chorak, ikkinchi qism III – IV chorak mavzularidan tashkil topgan.

Barcha huquqlar himoya qilingan. O'zbekiston Respublikasi Prezident ta'lim muassasalari agentligining yozma ruxsatisiz ko'paytirish, tarqatish, qisman yoki to'liq ko'chirish taqiqlanadi.

MUNDARIJA



7	CHO'LPON HAYOTI VA IJODI. SHE'RLAR
19	JEK LONDON HAYOTI VA IJODI. "HAYOTGA MUHABBAT" HIKOYASI
36	IJODIY LABORATORIYA
39	OYBEK HAYOTI VA IJODI. SHE'RLAR
51	ASQAD MUXTOR HAYOTI VA IJODI. "CHINOR" ROMANIDAN PARCHA
77	SHAVKAT RAHMON HAYOTI VA IJODI. SHE'RLAR
89	NAZARIY MA'LUMOT. LIRIKA
91	RICHARD BAX HAYOTI VA IJODI. "OQCHORLOQ JONATAN LIVINGSTON"
107	ODIL YOQUBOV HAYOTI VA IJODI. "ULUG'BEK XAZINASI"
131	SAID AHMAD HAYOTI VA IJODI. "HIJRON KUNLARIDA"
151	USMON AZIM HAYOTI VA IJODI. SHE'RLAR. "G'OZ" HIKOYASI
173	O'TKIR HOSHIMOV HAYOTI VA IJODI. "IKKI ESHIK ORASI"
187	VALENTIN RASPUTIN HAYOTI VA IJODI. "FRANSUZ TILI SABOQLARI"
201	AHMAD A'ZAM HAYOTI VA IJODI. "SOYASINI YO'QOTGAN ODAM"
217	SO'Z JILOSI

Darslikdan qanday foydalanamiz ?



Asarga yo'naltiruvchi mavzu.

O'rganilayotgan ijodkorga, asarga e'tiroflar yoki iqtiboslar bilan tanishasiz.

Mavzuni o'rganish jarayonida Siz o'zlashtiradigan bilimlar.

"Mutolaadan oldin" - asar mutolaasiga kirishishdan avval asar haqidagi ma'lumotlar bilan tanishasiz.



"QR-kod" - o'rganilayotgan yoki tavsiya etilayotgan asarning matn, audio, video formatidagi variantlarining interndagi manbasi.



"Ijodkor haqida" - ijodkorning hayoti, faoliyati va asarlari haqidagi ma'lumotlar bilan tanishasiz.



"Ijodiy laboratoriya" da badiiy ijodning nozik sirlari bilan tanishib, asarlarni talqin va tadqiq qilib borasiz. Shuningdek, o'z ijodiy ishlaringizda bu tajribalarni qo'llashni o'rganasiz.



Adabiy laboratoriya - muayyan adabiy mavzular doirasida olib boriladigan ijodiy-ijtimoiy tadqiqot va loyihalar. Bunda Siz o'z g'oyalaringiz asosida yangi ijodiy mahsulot yaratasiz.





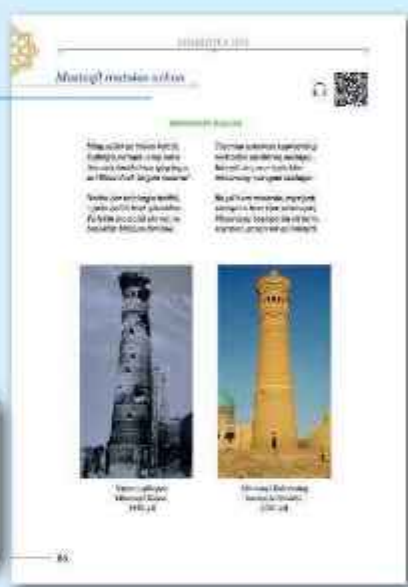
"Asar matni ustida ishlash" – o'rganilayotgan asarning darslikda berilmagan va uyda mustaqil o'qishga qaratilgan qismlari yuzasidan lug'at, savol va topshiriqlar.

"Mutolaadan so'ng" – o'rganilayotgan asar bo'yicha umumiy yakunlash va xulosalash yuzasidan savol va topshiriqlar.



"Asar talqinlari" – o'rganilayotgan asarning turli talqinlari (radiodrama, audio, kino, teatr, tasviriy san'at) bilan ishlashni o'rganasiz.

"Mustaqil mutolaa uchun" – o'rganilayotgan asardan tashqari qo'shimcha asarlar bilan ishlash, tadqiq qilish, tahlil qilish rukni.



"Xatchop" – o'rganilayotgan asarning darslikda berilmagan, mustaqil o'qishga qaratilgan qismlardan iqtiboslar (anonslar).

"Nazariy ma'lumot" – o'rganishingiz lozim bo'lgan adabiyot qoidalari haqida bilib olasiz.





Adabiyot – fikr ommasi, qalb hislari bilan doimo sayqallanadigan, to'xtashni bilmaydigan, borqan sari hamisha nurlanishi, chaqnashi oshib boradigan bir soha...

... Adabiyot turmushni aks ettiradi, turmushdagi voqealar, hodisalar, fikr va tuyg'ularni umumiyLashtirib, obrazlar bilan turmushni, dunyoni anglashga tirishadi...

Oybek

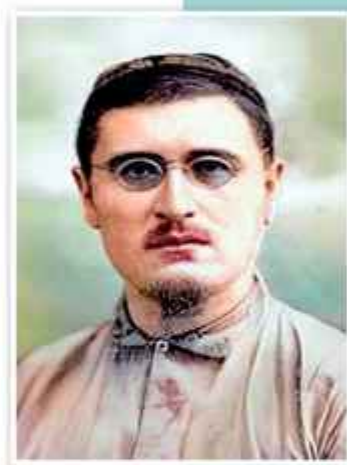


CHO'LPON

HURRIYAT KUYCHISI

Mavzuni o'rganish jarayonida:

- shoir she'rlaridagi mavzu va g'oyalarni aniqlaymiz;
- she'r badiiyatini tahlil qilamiz;
- she'rlarning ifoda uslubi, shoirning so'ztanlash mahoratini tadqiq etamiz;
- obraz haqida tushunchaga ega bo'lamiz.



E'tirof

Cho'lpon adabiyotning yangi g'oyaviy mazmuni uchungina emas, ayni chog'da uning yuksak badiiyati uchun ham kurashganida, albatta, o'sha davrdagi adabiy jarayonning xususiyatiga tayangan. Ma'lumki, jadidlar XX asr boshlarida ma'rifatparvarlik g'oyalari bilan sug'orilgan yangi mazmundagi adabiyot yaratdilar, ammo turli sabablarga ko'ra bu adabiyot hamma vaqt ham yuksak badiiyat bilan omixta bo'lavermas edi. Shuning uchun bo'lsa kerak, Cho'lpon adabiyotni san'atga yaqinlashtirish imkonlarini izladi va bunga erishishning eng to'g'ri yo'li haqqoniylik, degan xulosaga keldi.

Ozod Sharafiddinov, O'zbekiston Qahramoni.



IJODKOR HAQIDA...

Hayoti va faoliyati

Abdulhamid Sulaymon o'g'li Cho'lpon 1897-yilda Andijonning Qatorterak mahallasida savdogar Sulaymonqul mulla Muhammad Yunus o'g'li oilasida tug'ilgan.

Uning otasi zamonasining o'qimishli kishilaridan hisoblanar, o'zi ham she'rlar yozib turardi. Cho'lponning onasi Oysha aya xalq qo'shiqlari va ertaklarini yaxshi bilgani uchun o'g'lining ijodiga katta ta'sir ko'rsatgan. Abdulhamid avval eski maktabda o'qib, keyinchalik Andijon va Toshkent madrasalarida tahsil oladi. Rus-tuzem maktabida ham o'qiydi. Bo'ljak shoir muntazam tarzda shug'ullanib, turk, fors, arab, rus tillarini puxta o'zlashtirdi.

Cho'lpon Fitrat boshchiligidagi "Chig'atoy gurungi" tashkilotining ham faol a'zosi edi. Qolaversa, "Inqilob" jurnali, "Buxoro axbori", "Darxon" gazetalarida faoliyat yuritgan. Cho'lpon ham milliy professional teatrni shakllantirish uchun yigirma to'rt nafar iste'dodli o'zbek yoshlari qatorida Moskvaga o'qishga yuboriladi. Ammo 1926-yili Toshkentga qaytgan shoir sho'ro hukumati tomonidan qattiq siquvga olinib, e'lon qilingan asarlari matbuotda tanqid qilinadi.

Lekin Cho'lpon ijtimoiy va siyosiy faolligini qo'ymaydi, natijada adib davrining bir guruh asl farzandlari qatori 1938-yilning 4-oktabrida otiladi.

Mustaqillik yillarida Cho'lpon ijodini o'rganish taraqqiy etdi. Bu borada Ozod Sharafiddinov, Naim Karimov, Begali Qosimov, Dilmurod Quronov kabi adabiyotshunoslar jiddiy qadamlar qo'yishdi. Xususan, "Cho'lponni anglash baxti" (O.Sharafiddinov), "Cho'lpon" ma'rifiy romani (N. Karimov), "Cho'lpon nasri poetikasi" (D. Quronov) kabi muhim tadqiqotlar yaratildi.

Cho'lpon istiqloq yillarida **Alisher Navoiy nomidagi davlat mukofoti** hamda **"Mustaqillik"** ordeni bilan taqdirlangan.

Asarlari

She'riy to'plamlari: "Uyg'onish", "Buloqlar", "Tong sirlari", "Soz" kabi.

Hikoyalari: "Qurboni jaholat", "Do'xtir Mahammadiyor", "Novvoy qiz", "Qor qo'ynida lola".

Publitsistik maqolalari va ocherklari: "Adabiyot nadir?", "Muhtaram yozuvchilari-mizg'a", "Yo'lda bir kecha", "Sharq poyezdi keldi", "Sharq uyg'ongan", "Quturgan mustamlakachilar", "Yo'l esdaligi".

Dramalari: "Yorqinoy", "Xalil farang", "Cho'rining isyoni", "Yana uylanaman", "O'rtoq Qarshiboyev", "Hujum".

Romani: "Kecha va kunduz" roman-dilogiyasi.

Tavsiya

Cho'lpon hayoti va ijodi, fojiali taqdiri aks ettirilgan O'zbekiston xalq shoiri, dramaturg Usmon Azimning "Kunduzsiz kechalar" sahna asarini quyidagi havola orqali tomosha qiling.

Manba: MTRK oltin xazinasidan.





MUTOLAADAN OLDIN...

Cho'lpon "*Ulug' hindiy*" maqolasida "*Ko'ngil boshqa narsa – yangilik qidiradir*" deb yozishi orqali nafaqat o'zbek adabiyotida, balki millat hayotida ham yangilikka ehtiyoj borligini XX asr boshidayoq his qilganini sezishimiz mumkin va mingyillik an'analarga ega qadimiy o'zbek she'riyatida Cho'lpon o'z yo'lini izladi hamda betakror samimiyligi, jozibadorligi, ta'sirchanligi, tuyg'ularning ranginligi bilan o'zgalarnikidan ajralib turadigan she'riy olam yarata bildi.

Bugungi o'zbek adabiy tili ko'p jihatdan Cho'lpon she'rlari ta'sirida yanada takomillashdi.

Sizlar bilan bir necha dars davomida tanishadigan:

"Ko'ngil";

"Buzilgan o'lkaga";

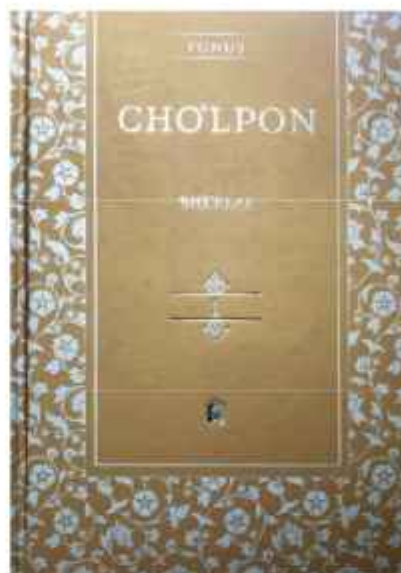
"Binafsha";

"Yong'in";

"Sirlardan";

"Go'zal" kabi she'rlari orqali ijodkor qidirgan yangiliklarni, adabiyot oldiga qo'ygan savollariga javoblarni izlaymiz.

Ushbu she'rlardagi ramziy timsol, nozik ishoralarni birgalikda ilg'ashga harakat qilamiz.



*"Akademnashr" tomonidan
2021-yilda chop etilgan Cho'lpon
she'rlarining saylanmasi.*

Bilib oling!

Cho'lpon ijodini 1913–1914-yillardan boshlagan bo'lib, "*Qalandar*", "*Mirzaqalandar*", "*Andijonlik*", "*Cho'lpon*" taxallusi bilan ijod qilgan. Ma'lumotlarga ko'ra, unga Cho'lpon – "*Tong yulduzi*" taxallusini Munavvarqori Abdurashidxonov bergan.

Tavsiya

Cho'lpon qalamiga mansub she'rlar, dramalar va tarjimalarni o'qish uchun havola.

Manba: Cho'lpon. She'rlar, dramalar, tarjimalar. 3 jildlik to'plamning 1-jildi. G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti. 1994-yil.



SHE'RLAR

KO'NGIL

*She'r 1922-yil 7-avgust kuni Toshkentda yozilgan bo'lib,
"Tong sirlari" (1926-yil) to'plamiga kiritilgan.*

*Ko'ngil, sen munchalar nega
Kishanlar birla do'stlashding?
Na faryoding, na doding bor,
Nechun sen muncha sustlashding?*



*Haqorat dilni og'ritmas,
Tubanlik mangu ketmasmi?
Kishanlar parchalanmasmi?
Qilichlar endi sinmasmi?*

*Tiriksan, o'lmagansan,
Sen-da odam, Sen-da insonsen,
Kishan kiyma, bo'yin egma,
Ki, sen ham hur tug'ilg'onsen!*

O'ylab ko'ring!

She'r yozilgan vaqtga e'tibor bering. Shoir shu yillarda "Kishan", "Qo'zg'olish", "Aldanish" kabi she'rlarini ham yozgan edi.

Aynan nega shunday ruhdagi she'rlar yozgan bo'lishi mumkin? Taxminlaringizni asoslang.

Savol va topshiriqlar

1. Shoir nima uchun ko'ngilga murojaat qilish bilan she'rni boshlagan bo'lishi mumkin?
2. Ikkinchi bandeda zo'ravonlikka nisbatan isyon ohanglari misrama-misra kuchayganiga e'tibor qiling va buning sababini izohlang.
3. So'nggi bandedagi "Sen-da odam, sen-da insonsen" misrasi orqali shoir nimaga ishora, da'vat qilyapti?
4. Shoir she'rda odamiylik, insoniylik o'lchovi sifatida nimani keltirgan? Javobingizni asoslang.

Topshiriq

Shoir she'rda 5 savol bilan murojaat qiladi. Nega aynan shunday savollarni bergan bo'lishi mumkin? Javoblaringizni quyidagi jadvalga joylashtiring:

She'rdagi savollar	Javoblar	Asoslar
<i>Nega kishanlar birla do'stlashding?</i>		
<i>Nechun sen muncha sustlashding?</i>		
<i>Tubanlik mangu ketmasmi?</i>		
<i>Kishanlar parchalanmasmi?</i>		
<i>Qilichlar endi sinmasmi?</i>		